

Dorota Seroczyńska
Uniwersytet Warszawski

KONSEKWENCJE NARUSZENIA PRAWA PIERWOKUPU LUB PRAWA PIERWSZEŃSTWA NABYCIA PRAW UDZIAŁOWYCH

Określenie skutków prawnych czynności zbycia praw udziałowych dokonanej z naruszeniem prawa pierwokupu lub prawa pierwszeństwa, zwłaszcza zastrzeżonych w umowie (statucie) spółki, wzbudza poważne kontrowersje w orzecznictwie oraz doktrynie prawa. Rozważania zawarte w niniejszym artykule prowadzą do wniosku, że w przypadku prawa pierwokupu lub prawa pierwszeństwa nabycia praw udziałowych zastrzeżonych w umowie (statucie) spółki, skutkiem ich naruszenia jest bezskuteczność zawieszona takiej czynności wobec osób trzecich. Natomiast naruszenie takich ograniczeń zastrzeżonych poza aktem korporacyjnym spółki wywiera, co do zasady, jedynie konsekwencje *inter partes* w postaci odpowiedzialności odszkodowawczej. Złożoność wykładni odpowiednich norm, jaka konieczna jest w celu rozstrzygnięcia tytułowego zagadnienia, uzasadnia postulat *de lege ferenda* zmierzający do ułatwienia określenia charakteru prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia praw udziałowych oraz skutków ich naruszenia.

1. ZARYS PROBLEMU

Prawa udziałowe, rozumiane jako udziały w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością lub akcje w spółce akcyjnej, mogą być przedmiotem prawa pierwokupu lub prawa pierwszeństwa zastrzeżonego na wypadek ich zbycia. Uprawnienia takie mogą zostać zastrzeżone w umowie (statucie) spółki bądź w umowie niebędącej aktem korporacyjnym spółki. W doktrynie i orzecznictwie kontrowersje budzi określenie skutków naruszenia prawa pierwszeństwa lub prawa pierwokupu nabycia praw udziałowych, zwłaszcza odnośnie do ograniczeń zastrzeganych w umowie (statucie) spółki. Rozważane są sankcje jedynie od odpowiedzialności odszkodowawczej, przez sankcję bezskuteczności, po nawet

sankcję nieważności zbycia praw udziałowych¹. Przypisanie naruszeniu prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia praw udziałowych konkretnego skutku jest tym bardziej istotne, że w nauce prawa kontrowersje budzi również samo odróżnienie tych dwóch praw². Z uwagi na liczne podobieństwa instytucji prawa pierwokupu i pierwszeństwa ustalenie, z jakim prawem mamy do czynienia może budzić wątpliwości, zwłaszcza gdy klauzule je zastrzegające są niewystarczająco precyzyjnie skonstruowane³. Problem powstaje, jeżeli kwalifikacja dokonana przez sąd jest odmienna niż przyjęta przez stronę zobowiązaną z tytułu prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia praw udziałowych. Wówczas okazuje się, że doszło do naruszenia zastrzeżonego ograniczenia zbywalności praw udziałowych. Celem niniejszego artykułu jest ustalenie skutków czynności prawnych dokonanych z naruszeniem prawa pierwokupu lub prawa pierwszeństwa praw udziałowych zastrzeżonych na wypadek ich zbycia.

¹ Zob. na ten temat dalsze rozważania, a także porównaj przegląd występujących stanowisk zaprezentowany przez G. Sulińskiego, *Skutki naruszenia umownego (statutowego) ograniczenia rozporządzania udziałami lub akcjami*, „Przeгляд Prawa Handlowego” 2014, nr 8, s. 39–47.

² Na temat różnic pomiędzy tymi prawami zob. np. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 18 kwietnia 2018 r., I SA/GI 139/18, LEX nr 2485807.

³ Doktryna i orzecznictwo dostrzegają różnice między tymi prawami, jednak w praktyce problem powstaje, gdy klauzula zastrzegająca jedno z tych praw jest na tyle ogólna, że nie wynika z niej jednoznacznie, czy przewiduje ona prawo pierwokupu uregulowane w art. 596 i n. k.c. i należy stosować procedurę tam określoną, czy jednak mamy do czynienia z innym prawem pierwszeństwa, a jeśli to drugie, to w jaki sposób określić procedurę właściwego wykonania tak zastrzeżonego prawa. Dominująca linia orzecznicza zdaje się skłaniać ku stanowisku, że w przypadku braku określenia wyraźnie odmiennej procedury wykonania prawa pierwszeństwa, trzeba uznać, że mamy do czynienia z prawem pierwokupu w wersji uregulowanej w Kodeksie cywilnym (tak: wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 18 kwietnia 2018 r., I SA/GI 139/18, LEX nr 2485807; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 lutego 2014 r., I ACz 145/14, LEX nr 1554689; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 5 grudnia 2014 r., I ACa 399/14, LEX nr 1668696; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2011 r., III CSK 198/10, LEX nr 846589; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2006 r., V CK 437/05, LEX nr 173547; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2001 r., V CKN 536/00, LEX nr 52637). Odmienne stanowisko zdaje się natomiast przeważać w doktrynie prawa, zgodnie z którym, w takiej sytuacji należy ustalić sposób wykonania prawa pierwszeństwa zgodnie z ukształtowaną praktyką obrotu, poprzez odwołanie się do regulacji ustaw szczególnych normujących prawo pierwszeństwa lub nawet „w jakikolwiek inny sposób” (tak: R. L. Kwaśnicki, K. Oplustil, *Prawo pierwszeństwa nabycia udziałów (akcji) w umowie (statucie) spółki kapitałowej*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 18, s. 964 i n.) aniżeli uznawać, że jest to prawo pierwokupu z Kodeksu cywilnego (tak: M. Stanik, *Komentarz do art. 182*, (w:) Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis/el. 2018; A. Opalski, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIA. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz. Art. 151–226*, Legalis/el. 2018; A. Kidyba, *Komentarz do art. 182*, (w:) *Komentarz aktualizowany do art. 1–300 Kodeksu spółek handlowych*, LEX/el. 2018; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2002 r., IV CKN 1903/00, LEX nr 53720; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 lutego 2005 r., I ACa 1433/04, LEX nr 1120347; wyrok Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z dnia 24 kwietnia 2006 r., SA 193/05, LEX nr 1724100).

2. NARUSZENIE PRAWA PIERWOKUPU ZASTRZEŻONEGO POZA UMOWĄ (STATUTEM) SPÓŁKI

Podstawą prawną zastrzeżenia prawa pierwokupu lub pierwszeństwa w umowie niebędącej umową (statutem) spółki jest w stosunku do akcji art. 338 § 2 k.s.h., natomiast w stosunku do udziałów art. 57 § 2 k.c. w zw. z art. 2 k.s.h.⁴. Prawo pierwokupu lub pierwszeństwa zawarte poza umową (statutem) spółki jest właściwie zgodnie postrzegane w doktrynie i orzecznictwie jako zobowiązanie do nierozporządzenia prawem, skuteczne tylko między stronami takiej czynności prawnej⁵. Z naruszeniem tych praw, jako zobowiązań skutecznych *inter partes*, wiązać można konsekwencje w postaci odpowiedzialności z tytułu nienależytego wykonania lub niewykonania zobowiązania umownego⁶. W odniesieniu do prawa pierwokupu podstawą odpowiedzialności odszkodowawczej jest w takiej sytuacji art. 599 § 1 k.c.⁷. Czynność prawna zbycia praw udziałowych dokonana z naruszeniem prawa pierwokupu lub pierwszeństwa zastrzeżonych poza umową (statutem) spółki pozostaje zatem ważna i skuteczna zarówno w relacjach między stronami transakcji, jak i wobec spółki⁸.

Należy podkreślić, że istnienie w Kodeksie spółek handlowych w stosunku do akcji wyraźnej podstawy prawnej pozwalającej na dokonanie umownego ograniczenia ich zbywalności w postaci prawa pierwokupu lub pierwszeństwa, tj. art. 338 § 2 k.s.h., w żadnym wypadku nie powinno być rozpatrywane jako wzmocnienie sankcji za naruszenie takiego ograniczenia. Przepis ten należy traktować jako potwierdzenie przez ustawodawcę możliwości zastrzegania prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia akcji w umowie niebędącej umową (statutem) spółki⁹. Ze względu na niefortunny sposób sformułowania tego przepisu, jest on źródłem problemów interpretacyjnych w odniesieniu do określenia charak-

⁴ Por. M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa pochodnego nabycia praw udziałowych w spółkach kapitałowych*, LEX/el. 2013, rozdz. V, pkt 2.5.

⁵ Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 sierpnia 2014 r., VI ACa 1673/13, LEX nr 1500846, wraz z glosą Ł. Gasińskiego, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 sierpnia 2014 r., VI ACa 1673/13. [Z problematyki umownego ograniczenia zbywalności akcji]*, LEX/el. 2015.

⁶ Por. G. Suliński, *Skutki...*, s. 41; M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa...*, rozdz. V, pkt 2.5.

⁷ Tak: M. Rodzyńkiewicz, *Komentarz do art. 338*, (w:) *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, LEX/el. 2018; S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 338*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tom 3. Spółka akcyjna. Komentarz do artykułów 301–490*, Legalis/el. 2013.

⁸ A. Opalski, *Komentarz do art. 338*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIA. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, Legalis/el. 2016.

⁹ Możliwość taka wynika także wprost z art. 57 § 2 k.c., który zezwala na dokonywanie zobowiązań do nierozporządzenia prawem zbywalnym.

teru, a w związku z tym także skutków naruszenia prawa pierwokupu lub pierwszeństwa praw udziałowych zastrzeżonego na mocy umowy (statutu) spółki¹⁰.

W przypadku prawa pierwokupu lub pierwszeństwa dochodzenie odpowiedzialności odszkodowawczej wiąże się ze szczególną trudnością polegającą na tym, że skonkretyzowanie przesłanki szkody w przypadku naruszenia tych praw może być trudne lub nawet niemożliwe. „Szkody nie stanowi bowiem wartość nienabytej rzeczy lub prawa, za które i tak uprawniony musiałby zapłacić”¹¹. Ponadto sporne w orzecznictwie i doktrynie prawa jest, czy kompensacja szkody za naruszenie prawa pierwokupu na podstawie art. 599 § 1 k.c. obejmuje tylko tzw. negatywny interes umowy¹², czy też korzyści, które uprawniony uzyskiwał na skutek władania prawem udziałowym, a których nie uzyskał z powodu zachowania właściciela¹³. Należy zgodzić się z poglądem, który nie ogranicza tej odpowiedzialności jedynie do ujemnego interesu umownego, za czym przemawia sposób sformułowania tego przepisu, jak również celowość szerszej ochrony uprawnionego z prawa pierwokupu¹⁴. Z uwagi na powyższe problemy i ograniczenia w dochodzeniu odszkodowania z tytułu naruszenia prawa pierwszeństwa lub pierwokupu za słuszny należy uznać postulat, aby obok zastrzeganych w umowach praw pierwokupu lub pierwszeństwa zamieszczać także klauzulę przewidującą odpowiednią karę umowną na wypadek naruszenia zobowiązania stanowiącego korelat tego prawa¹⁵.

Ponadto, zgodnie z poglądami części doktryny i orzecznictwa, osoba uprawniona z prawa pierwokupu lub pierwszeństwa może skorzystać z ochrony prze-

¹⁰ Na temat kontrowersji w związku ze sformulowaniem art. 338 k.s.h. w kontekście sankcji za naruszenie ograniczeń zawartych w umowie (statucie) spółki zob. pkt 3.4 niniejszego artykułu.

¹¹ Tak: J. Górecki, *Umowne (statutowe) pierwszeństwo nabycia*, „Rejent” 2009, nr 2, s. 60; zob. także na ten temat G. Suliński, *Skutki...*, s. 44; K. Mularski, *Komentarz do art. 599*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088*, Warszawa 2016.

¹² Tak: wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 marca 2005 r., I ACa 1849/04, LEX nr 151738; M. Safjan, *Komentarz do art. 599*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Legalis/el. 2018; J. Górecki, *Umowne prawo pierwokupu*, Kraków 2000.

¹³ Tak: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2001 r., III CKN 461/00, OSNC 2002, nr 6, poz. 80; K. Mularski, *Komentarz do art. 599*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks...*; P. Machnikowski, *Cywilne prawo – czynności prawne – umowne prawo pierwokupu – zastosowanie art. 59 k.c. do ochrony prawa pierwokupu: wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna SN z dnia 10 października 2008 r., II CSK 221/08. Glosa*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2010, nr 1.

¹⁴ Jak podnosi P. Machnikowski, art. 599 § 1 k.c. nie jest sformułowany w sposób wskazujący na ograniczenie odpowiedzialności do interesu ujemnego, np. poprzez użycie typowej w takim przypadku formuły: „szkoda, którą poniósł przez to, że liczył na” – por. P. Machnikowski, *Cywilne prawo – czynności prawne – umowne prawo pierwokupu...*, pkt III.

¹⁵ Por. A. Malarewicz-Jakubów, *Pierwszeństwo nabycia udziałów i akcji a prawo pierwokupu w świetle kodeksu cywilnego*, (w:) T. Mróz, M. Stec (red.), *Instytucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*, LEX/el. 2012; J. Górecki, *Umowne (statutowe) pierwszeństwo nabycia...*, s. 60; B. Turecka, *Prawo pierwszeństwa i prawo pierwokupu praw udziałowych w spółce kapitałowej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 3, s. 48–53.

widzianej w art. 59 k.c., występując do sądu o stwierdzenie bezskuteczności względem niej przeniesienia praw udziałowych dokonanego z naruszeniem umownych ograniczeń¹⁶. Zastosowanie instytucji *ius ad rem* z art. 59 k.c. do prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia praw udziałowych stanowi wzmocnienie ochrony uprawnionego zwłaszcza w przypadku, gdy ograniczenia te zastrzeżone są poza umową (statutem) spółki, gdyż wówczas – jak zostało wyżej powiedziane – zasadniczą sankcją za ich naruszenie jest odpowiedzialność odszkodowawcza. Natomiast w odniesieniu do prawa pierwokupu lub pierwszeństwa zastrzeżonego w umowie (statucie) spółki, z charakteru przepisów pozwalających na ich zastrzeżenie, tj. art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h., wynika możliwość przypisania sankcji bezskuteczności czynności prawnej dokonanej z ich naruszeniem względem osób trzecich, a nie tylko względem uprawnionego¹⁷ czy spółki¹⁸, co zapewnia skuteczniejszą ochronę uprawnionego¹⁹. Charakter prawny sankcji naruszenia prawa pierwokupu lub prawa pierwszeństwa praw udziałowych zastrzeżonych w umowie (statucie) spółki jest przedmiotem kolejnych fragmentów artykułu.

3. NARUSZENIE PRAWA PIERWSZEŃSTWA LUB PIERWOKUPU NABYCIA PRAW UDZIAŁOWYCH ZASTRZEŻONYCH W UMOWIE (STATUCIE) SPÓŁKI

Na zastrzeżenie prawa pierwokupu lub pierwszeństwa udziałów w umowie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością pozwala art. 182 § 1 k.s.h., natomiast w spółce akcyjnej zastrzeżenie tych praw na mocy statutu możliwe jest tylko w odniesieniu do akcji imiennych, zgodnie z art. 337 § 2 k.s.h.²⁰. W takim przypadku większość przedstawicieli doktryny dopuszcza możliwość stosowania sankcji dalej idących, aniżeli jedynie odpowiedzialność odszkodowawcza. Roz-

¹⁶ Możliwość stosowania art. 59 k.c. do czynności zdziałanych z pokrzywdzeniem uprawnionego z prawa pierwokupu lub pierwszeństwa jest przedmiotem sporów w orzecznictwie i doktrynie prawa, które ze względu na ograniczone ramy niniejszego artykułu zostaną w tym miejscu jedynie zasygnalizowane (zob. na ten temat np. M. Gutowski, *Komentarz do art. 59*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Legalis/el. 2018; P. Sobolewski, *Komentarz do art. 59*, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2018; M. Safjan, *Komentarz do art. 599*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks...*).

¹⁷ Jak ma to miejsce w przypadku zastosowania ochrony przewidzianej w art. 59 k.c.

¹⁸ Już w tym miejscu należy podnieść, że wynikająca z art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. skuteczność wobec spółki statutowych ograniczeń zbywalności akcji nie jest wyłączną podstawą określającą krąg podmiotów, odnośnie do których skuteczne są ograniczenia zawarte w umowie (statucie) spółki. Zob. na ten temat pkt 3.4 niniejszego artykułu.

¹⁹ Tak też: A. Opalski, *Komentarz do art. 337*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*

²⁰ Ograniczenia zbywalności akcji na okaziciela mogą być dokonywane jedynie na mocy umów niebędących statutem, na podstawie art. 338 k.s.h.

waża się sankcję bezskuteczności lub nawet nieważności umowy zbycia praw udziałowych jako konsekwencję naruszenia prawa pierwokupu lub pierwszeństwa zastrzeżonych na podstawie art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h.

3.1. ODPOWIEDZIALNOŚĆ ODSZKODOWAWCZA

Problemy dotyczące egzekwowania odpowiedzialności odszkodowawczej za naruszenie prawa pierwokupu lub pierwszeństwa, zarysowane powyżej w pkt 2 niniejszego artykułu, powstające w odniesieniu do ograniczeń zastrzeżonych poza umową (statutem) spółki, zwłaszcza trudności dotyczące skonkretyzowania szkody, zachowują swoją aktualność także wówczas, gdy prawa te są zastrzeżone w akcie korporacyjnym spółki. Nie ma możliwości celowościowego uzasadnienia dalej idących sankcji w odniesieniu do „prywatnych” umów wspólników lub akcjonariuszy, których zawarcie nie wiąże się z koniecznością ich ujawnienia w publicznym rejestrze²¹. Natomiast w przypadku naruszenia prawa pierwokupu lub pierwszeństwa zastrzeżonych w umowie (statucie) spółki, zastosowanie wykładni funkcjonalnej art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. pozwala na rozciągnięcie skuteczności tych ograniczeń także wobec osób trzecich²². Należy więc odrzucić mniejszościowy pogląd, zakładający przypisanie naruszeniu prawa pierwszeństwa lub pierwokupu nabycia praw udziałowych zastrzeżonego w umowie (statucie) spółki wyłącznie sankcji odszkodowawczej²³. Doktrynalnemu uzasadnieniu dalej idącej sankcji naruszenia takich uprawnień poświęcone są kolejne fragmenty artykułu.

3.2. SANKCJA NIEWAŻNOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ DOKONANEJ Z NARUSZENIEM PRAWA PIERWOKUPU LUB PIERWSZEŃSTWA ZASTRZEŻONEGO W UMOWIE (STATUCIE) SPÓŁKI

Zwolennicy sankcji nieważności²⁴ umowy zbycia praw udziałowych zawartej z naruszeniem prawa pierwszeństwa lub pierwokupu zastrzeżonego w umowie lub statucie spółki podnoszą argumenty, że w przypadku, gdy na podstawie przepisów art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. ustanowione zostanie ograniczenie zbycia praw udziałowych, to w ten sposób te prawa udziałowe stają się niezbywalne

²¹ Ewentualne rozszerzenie skutków naruszenia takiej umowy może być rozważane na podstawie art. 59 k.c. przy spełnieniu przesłanek określonych w tym przepisie – zob. na ten temat także pkt 2 niniejszego artykułu.

²² Zob. na ten temat pkt 3.4 niniejszego artykułu.

²³ Taką wyłącznie sankcję zdaje się przyjmować J. Górecki, (w:) J. Górecki, *Umowne (statutowe) pierwszeństwo nabycia...*, s. 60.

²⁴ Tak: G. Suliński, *Skutki...*, s. 45–47; R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski, *Komentarz do art. 337*, (w:) R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tytuł III. Spółki kapitałowe. Dział II. Spółka akcyjna*, LEX/el. 2012; R. Pabis, *Komentarz do art. 182*, (w:) J. Bienia i in., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis/el. 2019.

w zakresie wprowadzonego ograniczenia i powstaje ustawowy zakaz ich zbywalności. Gdy więc dochodzi do naruszenia zastrzeżonych w umowie (statucie) spółki praw pierwokupu lub pierwszeństwa, to stanowi to – według zwolenników tego poglądu – próbę zbycia prawa niezbywalnego, co sprawia, że umowa taka jest sprzeczna z art. 57 § 1 k.c., a więc nieważna zgodnie z dyspozycją art. 58 § 1 k.c.²⁵.

Odnosząc się do zaprezentowanego poglądu, należy go odrzucić, gdyż opiera się on na błędnym założeniu, że w wyniku zastrzeżenia ograniczeń na podstawie przepisów art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. powstaje ustawowy zakaz zbywalności praw udziałowych, podczas gdy przepis ustawy przewiduje w tym przypadku jedynie możliwość dokonania ograniczenia, zaś samo ograniczenie zbycia jest dokonywane w ramach postanowień umowy (statutu) spółki. Zatem naruszenie tego ograniczenia jest naruszeniem postanowienia umowy (statutu) spółki, a nie przepisu ustawy²⁶. Innymi słowy, w omawianej sytuacji, art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h.²⁷ nie są bezpośrednią podstawą ograniczenia zbywalności praw udziałowych – są jedynie podstawą prawną do ustanowienia w umowie (statucie) spółki takiego ograniczenia, dlatego niezbywalność praw udziałowych w zakresie dokonanego ograniczenia wynika w tym przypadku z zastrzeżenia umownego. Nie możemy więc mówić tu o naruszeniu przepisu ustawy, który skutkowałby nieważnością czynności prawnej zbycia praw udziałowych²⁸. Co więcej, pogląd, że sankcją naruszenia ograniczeń zbywalności praw udziałowych zastrzeżonych na podstawie art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. jest bezwzględna nieważność czynności prawnej zbycia, nie może zostać zaakceptowany także ze względu na fakt, że możliwe jest następcze potwierdzenie tych czynności, np. przez udzielenie zgody przez spółkę²⁹ lub zrzeczenie się prawa pierwokupu lub pierwszeństwa przez osobę uprawnioną³⁰. Wykonanie tych czynności sprawi bowiem, że rozporządzenie prawami udziałowymi stanie się skuteczne.

²⁵ Por. G. Suliński, *Skutki...*, s. 45–47.

²⁶ Podobnie na tle czynności zbycia udziałów bez zgody wymaganej zgodnie z ograniczeniem ustanowionym przez art. 181 § 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy, Dz.U. nr 57, poz. 502, z późn. zm. – wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 września 1993 r., II CRN 60/93, LEX nr 4033: „Błędny byłby jednak pogląd, że umowa zbycia udziału zawarta bez wymaganego umową spółki zezwolenia jest bezwzględnie nieważna. Trudno bowiem uznać taką czynność za sprzeczną z ustawą albo mającą na celu obejście ustawy (art. 58 § 1 k.c.), ponieważ jest ona sprzeczna tylko z postanowieniem umownym, a nie z przepisem ustawy”.

²⁷ Ani tym bardziej art. 57 § 1 k.c.

²⁸ Tak też A. Nowacki, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Tom I. Komentarz. Art. 151–226 k.s.h.*, Warszawa 2018, art. 182 k.s.h.

²⁹ Por. art. 63 § 1 k.c.

³⁰ Zrzeczenie się prawa pierwokupu lub pierwszeństwa po dokonaniu naruszenia tych praw, czyli – w przypadku prawa pierwokupu – po zawarciu przez zobowiązanego i osobę trzecią umowy zbycia praw udziałowych bez wymaganego zgodnie z art. 597 § 1 k.c. warunku, zaś – w odniesieniu do prawa pierwszeństwa – dokonane z pominięciem umożliwienia złożenia bądź

3.3. SANKCJA BEZSKUTECZNOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ DOKONANEJ Z NARUSZENIEM PRAWA PIERWOKUPU LUB PIERWSZEŃSTWA ZASTRZEŻONEGO W UMOWIE (STATUCIE) SPÓŁKI

W doktrynie prawa przeważa³¹ pogląd, zgodnie z którym naruszeniu ograniczeń zbywalności praw udziałowych zawartych w umowie (statucie) spółki należy przypisać sankcję bezskuteczności³². Poszczególni autorzy przyjmują jednak różne postaci i uzasadnienia tej sankcji.

Przede wszystkim należy zauważyć, że sankcja bezskuteczności względem spółki w przypadku naruszenia ograniczenia zbywalności akcji imiennych wynika *a contrario* z art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. w zw. z art. 337 § 2 k.s.h.³³. Jeżeli bowiem prawo pierwszeństwa lub prawo pierwokupu akcji imiennych zawarte jest w statucie spółki, to wówczas – zgodnie z wykładanym *a contrario* art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. – takie ograniczenie jest skuteczne wobec spółki, a zatem czynność prawna dokonana z naruszeniem tak zastrzeżonych ograniczeń zbywalności

---

przyjęcia oferty nabycia praw udziałowych przed innymi osobami, należy uznać za dopuszczalne. W przypadku praw tych zastrzeżonych w odniesieniu do praw udziałowych żaden przepis nie zakazuje bowiem dokonania ich zrzeczenia. Odnośnie do prawa pierwszeństwa, dopuszczalność zrzeczenia się tego prawa jest akceptowana w doktrynie prawa (por. M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa...*, rozdz. IV, pkt 7). Natomiast w odniesieniu do ustawowego prawa pierwokupu, Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń wyraził pogląd o niemożności zrzeczenia się tego prawa po zawarciu umowy bezwarunkowej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00, LEX nr 78618). Prawo pierwokupu praw udziałowych nie jest jednak prawem przysługującym z mocy ustawy, do którego stosuje się sankcję nieważności z art. 599 § 2 k.c., co stanowi istotną różnicę ze stanem faktycznym będącym podstawą wspomnianego orzeczenia. Ponadto glosatorzy tego wyroku zgłaszali uwagi krytyczne odnośnie do zajętego przez Sąd Najwyższy stanowiska (por. argumenty prezentowane przez A. S. Szlęzaka w *Glosie do wyroku SN z dnia 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, nr 7–8, poz. 98, oraz M. Gutowskiego w *Glosie do wyroku SN z dnia 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00*, „Palestra” 2005, nr 3–4, poz. 275).

³¹ Za: S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tom 3. Spółka akcyjna. Komentarz do artykułów 301–490*, Legalis/el. 2013.

³² Tak: S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks...*; A. Opalski, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*; A. Opalski, *Komentarz do art. 337*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*; A. S. Szlęzak, *Kilka uwag o ograniczeniach w rozporządzaniu udziałami/akcjami*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 10, s. 40–48; J. Frąckowiak, *Komentarz do art. 338*, (w:) W. Pyziół (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, LEX/el. 2008; A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*; M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa...*, rozdz. V, pkt 2.4.

³³ Por. W. Popiołek, *Komentarz do art. 337*, (w:) J. Strzępka (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis/el. 2015; S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks...*; A. W. Wiśniewski, *Komentarz do art. 304*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIA. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, Legalis/el. 2016.

nie jest skutecznie dokonana względem spółki, która ma obowiązek respektować zastrzeżone w statucie przesłanki ograniczające zbycie akcji imiennych. Od razu trzeba jednak zauważyć, że wynikająca z art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. sankcja bezskuteczności względem spółki nie może mieć zastosowania do ograniczeń zbywalności udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością, ponieważ przepis ten umiejscowiony jest w Dziale II Kodeksu spółek handlowych regulującym spółkę akcyjną. Brak jest analogicznego przepisu odnoszącego się do spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Dlatego, gdyby poprzestać na art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. jako wyłącznej podstawie sankcji za naruszenie prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia praw udziałowych zastrzeżonych w akcie korporacyjnym spółki, to należałoby wówczas uznać, że sankcja za naruszenie tych praw – w odniesieniu do udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością – jest taka sama niezależnie od tego, czy są one zastrzeżone w umowie spółki, czy poza nią. W takim przypadku wyróżnienie ograniczeń w postaci prawa pierwszeństwa lub pierwokupu zawartych w umowie spółki od zastrzeżonych w umowie niebędącej aktem korporacyjnym nie miałyby sensu. Zakładając racjonalność prawodawcy, trzeba zatem przyjąć, że jeżeli rozróżnia się ograniczenia zbywalności praw udziałowych na dokonane w akcie korporacyjnym spółki bądź poza nim, to podział ten jest ustanowiony celowo i z naruszeniem odmiennych rodzajów ograniczeń należy wiązać odrębne skutki. Przepis art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. trzeba zatem rozumieć jako wyraz preferencji ustawodawcy do nadawania rozszerzonej skuteczności ograniczeniom zawartym w statucie³⁴. Jednocześnie art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. nie powinno się postrzegać jako zakazu określenia także dalej idących skutków dla czynności dokonanej wbrew ograniczeniom zawartym w statucie, jeżeli skutek taki wynika z innej, niezależnej od art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. podstawy prawnej³⁵.

W doktrynie prawa prezentowane są więc dalej idące stanowiska uznające, że czynność naruszająca prawo pierwszeństwa lub pierwokupu zastrzeżone w umowie (statucie) spółki jest bezskuteczna wobec wszelkich osób trzecich (*erga omnes*). Należy przede wszystkim wyróżnić dwa rodzaje argumentacji prawnych mających na celu wykazanie słuszności przypisania takiego skutku analizowanemu naruszeniu.

Część przedstawicieli doktryny prawa³⁶ uzasadnia stosowanie sankcji bezskuteczności w przypadku naruszenia prawa pierwokupu lub pierwszeństwa

³⁴ G. Suliński zastanawia się nawet, aby przepis art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h. traktować jedynie jako podstawę wprowadzenia do statutu spółki ograniczenia określonego w przepisie art. 337 k.s.h., nie zaś jako przepis określający skutki naruszenia ograniczenia – por. G. Suliński, *Skutki...*, s. 45.

³⁵ Zob. także dalsze rozważania niniejszego artykułu na temat funkcjonalnej wykładni art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h.

³⁶ Por. zwłaszcza A. Opalski, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*; A. Opalski, *Komentarz do art. 337*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*; por. także A. S. Szlęzak, *Kilka uwag...*, gdzie autor ten początkowo prezentuje pogląd podobny do zajmowanego przez A. Opalskiego, po czym rozważa jednak inne stanowisko, porzucające teorię rozszerzonej skuteczności postanowień

zastrzeżonych w umowie (statucie) spółki za pomocą teorii rozszerzonego skutku takich postanowień, zgodnie z którą zastrzeżenie prawa pierwokupu lub pierwszeństwa w akcie korporacyjnym spółki jest skuteczne *erga omnes*. Według zwolenników tego stanowiska uzasadnieniem nadania rozszerzonej skuteczności ma być szczególny charakter prawny postanowień umowy (statutu) spółki, kwalifikowanej jako prywatny akt *quasi*-normatywny, wykraczający poza stosunki między wspólnikami a spółką oraz między samymi wspólnikami, a także fakt jawności treści umowy (statutu) spółki, który jest dostępny w aktach rejestrowych spółki. Potencjalny nabywca praw udziałowych ma więc możliwość dowiedzenia się o treści występujących ograniczeń zbywalności tych praw. A. Opalski, odpierając zarzut braku istnienia wyraźnej podstawy prawnej dla rozszerzania skuteczności postanowień umowy (statutu) spółki na osoby trzecie, stwierdza, że „skutek *erga omnes* jest tu „względny” [cudysłów oryginalny – przyp. – D.S.], ponieważ dotyczy tylko uzyskania członkostwa w spółce, a tym samym nie powstaje problem obciążenia osób trzecich nieznanymi im obowiązkami, stanowiącymi korelat praw bezwzględnych”³⁷. Stanowisko to opiera się na założeniu, że omawiane ograniczenia zbywalności praw udziałowych, zarówno te określone w umowie (statucie) spółki, jak też w innej umowie, nie powinny być postrzegane jako ograniczające rozporządzalność prawami udziałowymi w rozumieniu art. 57 § 1 k.c., lecz jako przykłady zobowiązania do nierozporządzania (art. 57 § 2 k.c.), z tym że w przypadku ograniczeń rozporządzania zawartych w umowie (statucie) spółki należy stosować koncepcję rozszerzonej skuteczności – ze względów, które zostały przedstawione powyżej³⁸.

Odnosząc się do tego poglądu, należy stwierdzić, że chociaż jego przyjęcie może być potencjalnie atrakcyjne z uwagi na powoływane względy celowościowe, to jednak nieusuwalnym jego mankamentem jest brak podstawy prawnej do nadania rozszerzonej skuteczności prawom względnym, w tym przypadku umowie (statutowi) spółki. Co prawda, w doktrynie prawa i orzecznictwie dopuszcza się, przynajmniej w pewnym zakresie, dokonywanie wykładni obiektywnej aktów korporacyjnych spółek³⁹, jednak przypisanie umowie (statutowi) spółki skuteczności *erga omnes* dotyka charakteru prawnego tego aktu, który kształtować może

---

umowy (statutu) spółki na rzecz uznania, że art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. są przepisami szczególnymi nie do art. 57 § 2 k.c., czyli ograniczenia ustanowione na ich podstawie nie są jedynie zobowiązaniami skutecznymi *inter partes*, do których można ewentualnie rozważać stosowanie teorii rozszerzonej skuteczności, ale należy je postrzegać jako przełamanie wynikającego z art. 57 § 1 k.c. zakazu ograniczania zbywalności praw zbywalnych.

³⁷ Tak: A. Opalski, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*

³⁸ Tak: A. Opalski, *Komentarz do art. 337*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*

³⁹ Por. R. L. Kwaśnicki, K. Oplustil, *Prawo pierwszeństwa...*; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 2015 r., IV CSK 452/14, LEX nr 1663492; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2007 r., IV CSK 260/07, LEX nr 435661; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2011 r., III CSK 198/10, LEX nr 846589; na rzecz wykładni subiektywnej por. jednak wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2006 r., V CK 437/05, LEX nr 173547.

jedynie ustawodawca, orzecznictwo i doktryna mogą zaś dokonywać wykładni zastanych norm prawnych. Dlatego przyznanie umowie (statutowi) spółki skuteczności względem osób trzecich, analogicznie do przepisów prawa powszechnie obowiązującego, wymagałoby wyraźnej podstawy prawnej⁴⁰. Nie można więc zaakceptować poglądu, że ograniczenia zastrzegane w umowie (statucie) spółki na podstawie art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. są przykładami jedynie zobowiązań do nierozporządzania z art. 57 § 2 k.c., a jednocześnie – z powodu niemającej podstawy prawnej zasady rozszerzonej skuteczności umowy (statutu) spółki – miałyby one ze skutkiem wobec osób trzecich uchylać wynikającą z art. 57 § 1 k.c. zasadę zakazującą ograniczenia zbywalności praw zbywalnych. Nie jest jednak wykluczone, aby postanowienia umowy (statutu) spółki uznać za skuteczne wobec osób trzecich za sprawą wykładni funkcjonalnej norm prawnych⁴¹.

Inni przedstawiciele doktryny prawa poszukują uzasadnienia dla przyznania czynności naruszającej ograniczenia zbywalności praw udziałowych zastrzeżonej w umowie (statucie) spółki sankcji bezskuteczności wobec osób trzecich w uznaniu, że przepisy art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. są wyjątkami od zasady wyrażonej w art. 57 § 1 k.c.⁴². Według A. Nowackiego⁴³, obowiązki wynikające z ograniczeń, o których mowa w art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h.⁴⁴, czyli konieczność uzyskania zgody spółki, ale także prawo pierwokupu czy prawo pierwszeństwa, nie są treścią czynności prawnej zbycia praw udziałowych, lecz mają formę zewnętrznego w stosunku do czynności prawnej ograniczenia, którego zastrzeżenie dopuszczają te przepisy. Skoro więc wyżej wskazane przepisy pozwalają na ustanowienie dodatkowych przesłanek zbycia praw udziałowych, to sam fakt niespełnienia tych przesłanek powoduje, że zbycie nie może być uznane za skuteczne i to w każdej relacji (zbywcy do nabywcy, zbywcy wobec spółki, nabywcy wobec spółki, zbywcy wobec osób trzecich, nabywcy wobec osób trzecich)⁴⁵. Zwolennicy uznania ograniczeń zbywalności praw udziałowych zawartych w umowie (statucie) spółki za wyjątki od zasady z art. 57 § 1 k.c., jednocześnie uznają ograniczenia dokonywane poza umową (statutem) spółki za mające jedy-

⁴⁰ Zob. na ten temat Ł. Gasiński, *Granice swobody kształtowania treści statutu spółki akcyjnej*, rozdz. 1, pkt 3 i cytowane tam publikacje oraz orzecznictwo, zwłaszcza wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2007 r., V CSK 154/07, LEX nr 274565; por. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2011 r., III CSK 198/10, LEX nr 846589.

⁴¹ Zob. na ten temat pkt 3.4 niniejszego artykułu.

⁴² Tak: J. Frąckowiak, *Komentarz do art. 338*, (w:) W. Pyziół (red.), *Kodeks...*; S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks*; A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, w: A. Nowacki, *Spółka...* Por. także A. S. Szlęzak, *Kilka uwag...*; w orzecznictwie por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 7 czerwca 1994 r., I ACr 21/94, Legalis.

⁴³ A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*

⁴⁴ A. Nowacki komentuje regulacje spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, jednak wydaje się, że jego uwagi – jako spójne systemowo – zachowują aktualność również na gruncie spółki akcyjnej.

⁴⁵ Por. A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*

nie zobowiązujący charakter, czyli będące przykładem dozwolonych zobowiązań do nierozporządzania, o których mowa w art. 57 § 2 k.c.⁴⁶.

3.4. KONSEKWENCJE NARUSZENIA PRAWA PIERWOKUPU LUB PIERWSZEŃSTWA ZASTRZEŻONEGO W UMOWIE (STATUCIE) SPÓŁKI

Odnosząc się do zaprezentowanego powyżej problemu określenia skutku naruszenia ograniczenia zbywalności praw udziałowych zawartego w umowie (statucie) spółki, uważam, że: 1) ograniczenia te ustanowione na podstawie art. 182 § 1 lub art. 337 § 1 k.s.h. są wyjątkami od wyrażonego w art. 57 § 1 k.c., skutecznego *erga omnes*, zakazu ograniczania rozporządzania prawem zbywalnym, w związku z czym również naruszenie tych ograniczeń ma skutek wobec wszelkich osób trzecich; 2) sankcją za naruszenie omawianych ograniczeń jest bezskuteczność zawieszona czynności naruszającej te prawa, której podstawą jest art. 63 § 1 k.c., który należy w tym przypadku stosować *per analogiam* z uwagi na podobieństwo możliwości podjęcia decyzji o wykonaniu albo zaniechaniu wykonania (w tym zrzeczeniu się) prawa pierwokupu lub pierwszeństwa przez osobę uprawnioną do instytucji zgody osoby trzeciej. Dalszy wywód ma na celu uzasadnienie przyjętego przeze mnie stanowiska.

Sankcja bezskuteczności zawieszona polega na „tymczasowym wstrzymaniu skutków dokonanej czynności prawnej do momentu nadejścia określonego zdarzenia”⁴⁷. Strony czynności dotkniętej taką sankcją są związane tą czynnością i do momentu jej potwierdzenia bądź odmowy udzielenia potwierdzenia nie mogą uwolnić się od zawartej umowy z powołaniem na jej nieważność⁴⁸. Możliwe jest potwierdzenie takiej czynności, np. przez następcze wyrażenie zgody przez spółkę, ale także przez zrzeczenie się⁴⁹ prawa pierwokupu lub pierwszeństwa, jednak do tego czasu czynność prawna nie wywołuje skutków prawnych⁵⁰. Potwierdzenie czynności przez uprawnione do tego osoby sprawia, że czynność staje się skuteczna z mocą wsteczną⁵¹. Skutkiem odmowy potwierdzenia czynności dotkniętej sankcją zawieszona jest za to, że czynność taka

⁴⁶ Por. J. Frąckowiak, *Komentarz do art. 338*, (w:) W. Pyziół (red.), *Kodeks...*; S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks...*; A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*; A. Kidyba, *Komentarz do art. 338*, (w:) *Komentarz aktualizowany do art. 301–633 Kodeksu spółek handlowych*, LEX/el. 2018.

⁴⁷ Tak: Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 348 i n.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Zob. przypis nr 31.

⁵⁰ Por. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 343 i n.

⁵¹ Por. M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, Legalis/el. 2017, rozdz. III.

staje się czynnością bezwzględnie nieważną ze skutkiem wstecznym⁵². Bezskuteczność zbycia następuje w tym przypadku z mocy prawa i nie trzeba dochodzić jej ubezskuteczenia na drodze orzeczenia sądowego⁵³.

Sankcję bezskuteczności zawieszoną wobec osób trzecich dla naruszenia prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia udziałów wywieść można ze stosowanego *per analogiam* art. 63 § 1 k.c.⁵⁴. Skorzystanie osoby uprawnionej z prawa pierwokupu lub pierwszeństwa lub powstrzymanie od wykonania przysługującego jej prawa jest bowiem podobne do sytuacji, gdy wymagane jest wyrażenie przez spółkę zgody na zbycie praw udziałowych. Możliwość „wypowiedzenia” się przez uprawnionego odnośnie do wykonania przysługującego mu prawa pierwokupu lub pierwszeństwa, tudzież możliwość relewantnej z punktu widzenia zobowiązanego rezygnacji uprawnionego z wykonania tego prawa, w tym jego zrzeczenia się, stwarza podobny jak w sytuacji wymagania zgody spółki stan uzależnienia dokonania czynności prawnej od woli osoby trzeciej. Zastosowanie art. 63 § 1 k.c. i wynikającej z niego sankcji do czynności dokonanej bez zgody spółki wymaganej zgodnie z art. 182 § 1 lub art. 337 § 1 k.s.h. jest uznane w orzecznictwie i doktrynie prawa⁵⁵. Biorąc pod uwagę przynależność do wspólnej grupy ograniczeń zbywalności praw udziałowych, systemowo jest więc uzasadnione, aby także naruszenia prawa pierwszeństwa lub pierwokupu były obwarowane tożsamą sankcją jak czynność dokonana bez wymaganej zgody spółki⁵⁶. Występowanie w omawianym przypadku sankcji bezskuteczności zawieszoną sprawia, że możliwe jest następcze zrzeczenie się prawa pierwokupu lub pierwszeństwa, co skutkuje sanowaniem czynności prawnej zbycia praw udziałowych.

⁵² M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa...*, rozdz. V, pkt 2.4.

⁵³ W. Popiołek, *Komentarz do art. 337*, (w:) J. Strzępka (red.), *Kodeks...*; M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa...*, rozdz. V, pkt 2.4.

⁵⁴ Tak też: M. Matuszczak, *Prawo pierwszeństwa...*, rozdz. V, pkt 2.4.

⁵⁵ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 września 1993 r., II CRN 60/93, LEX nr 4033; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2007 r., III CSK 311/06, LEX nr 274197; A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*; M. Stanik, *Komentarz do art. 182*, (w:) Z. Jara (red.), *Kodeks...*; A. Opalski, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks...*

⁵⁶ Por. S. Sołtysiński, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks...*; A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*; por. jednak A. S. Szlęzak, *Kilka uwag...*, który uważa, że racjonalnym powodem różnicowania sankcji za naruszenie prawa pierwszeństwa lub pierwokupu oraz wymogu uzyskania zgody jest fakt, że w odniesieniu do prawa pierwokupu, Kodeks cywilny co do zasady przewiduje w art. 599 § 1 sankcję odszkodowawczą. Należy jednak zauważyć, że przewidziana w art. 599 § 2 k.c. odpowiedzialność odszkodowawcza nie wyłącza możliwości zaistnienia mocniejszego skutku, gdy przewidują go przepisy szczególne, którymi w tym przypadku są art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. (zob. art. 596 *in fine* k.c.; por. również A. Nowacki, *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Nowacki, *Spółka...*). Ponadto powyższa uwaga A. S. Szlęzaka nie będzie mogła być odnoszona do prawa pierwszeństwa, do którego nie stosuje się przepisów Kodeksu cywilnego o pierwokupie.

Ponadto uważam, że zastrzeżenie prawa pierwokupu lub pierwszeństwa nabycia praw udziałowych w umowie (statucie) spółki należy kwalifikować jako przykład ograniczenia przez czynność prawną zbywalności praw udziałowych będących prawami zbywalnymi, a więc stanowi wyjątek od art. 57 § 1 k.c., na którego zastrzeżenie w ramach umowy (statutu) spółki zezwala przepis ustawy, tj. art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. Skoro art. 57 § 1 k.c. dotyczy skutku rozporządzającego czynności prawnej, to wyjątek od tego przepisu także odnosi się do skutków w sferze rozporządzającej skutecznej *erga omnes*. Dlatego zastrzeżenie na podstawie art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. w statucie (umowie) spółki ograniczenia zbycia praw udziałowych w postaci prawa pierwokupu lub pierwszeństwa należy traktować jako ustanowienie dodatkowej przesłanki, w postaci konieczności wyczerpania określonego trybu zbywania praw, której zadośćuczynienie jest niezbędne do skutecznego rozporządzenia takimi prawami udziałowymi. Zakwalifikowanie art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. jako przełamania zasady określonej w art. 57 § 1 k.c. jest wynikiem wykładni tych przepisów.

Rozpoczynając od wykładni językowej, należy stwierdzić, że wyrażenia „ograniczenie zbycia” w art. 182 § 1 k.s.h. i „ograniczenie możliwości rozporządzania” w art. 337 § 2 k.s.h. są wyrażeniami analogicznymi do „ograniczeń uprawnienia do przeniesienia, obciążenia, zmiany lub zniesienia prawa”, o których mowa w art. 57 § 1 k.c., co wskazuje, że stanowią one wyjątek od tego przepisu. Wątpliwość interpretacyjną wprowadza tutaj sposób sformułowania art. 338 k.s.h., który – podobnie jak analizowane art. 182 § 1 lub art. 337 § 2 k.s.h. – mówi o „ograniczeniu rozporządzania”, nie zaś o zobowiązaniu do nierozporządzania, co mogłoby wskazywać, że także takie pozastatutowe ograniczenie zbywalności akcji powinno być traktowane jako wyjątek od zakazu ograniczania zbywalności, którego naruszenie skutkuje bezskutecznością rozporządzenia akcją wobec osób trzecich⁵⁷.

Przechodząc do reguł wykładni funkcjonalnej, należy jednak zauważyć, że – wynikające z językowej wykładni art. 338 § 2 k.s.h. – zrównanie skutków naruszenia ograniczenia zbywalności akcji zawartych w statucie i poza nim przez uznanie, że w każdym przypadku do głosu dochodzi sankcja bezskuteczności wobec osób trzecich czynności prawnej dokonanej wbrew takim ograniczeniom, jest nieracjonalne, a wręcz niebezpieczne z punktu widzenia pewności obrotu gospodarczego. Nie można bowiem skutecznie żądać respektowania przez osoby trzecie ograniczeń zawartych w prywatnej umowie akcjonariuszy, o której treści, a nawet istnieniu osoby trzecie nie muszą, a często też nie mogą mieć świadomości. Zupełnie inaczej wygląda sytuacja osoby trzeciej, gdy ograniczenie zbywalności praw udziałowych i związane z nim sankcje wynikają z jawnej i powszechnie dostępnej w aktach rejestrowych umowy (statutu) spółki, z którą każda osoba zamierzająca przystąpić do spółki może się zapoznać. Powinność znajomości postanowień aktu korporacyjnego spółki przez osobę nabywającą

⁵⁷ Na ten temat por. też A. S. Szlęzak, *Kilka uwag...*

prawa udziałowe nie wynika z przepisów prawa, jednak jest wyrazem racjonalnego i starannego działania uczestnika obrotu gospodarczego. Ponadto, jak już było podnoszone powyżej przy okazji analizowania art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h., okoliczność, że ustawa rozróżnia ograniczenia zastrzegane w umowie (statucie) spółki od tych dokonywanych poza aktem korporacyjnym, przemawia za tym, aby – zgodnie z zasadą, iż ustawodawca działa racjonalnie – różnicować także skutki naruszenia tych ograniczeń w zależności od miejsca ich zastrzeżenia. W przeciwnym razie rozgraniczenie uczynione przez ustawodawcę, zwłaszcza w przypadku udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością⁵⁸, byłoby pozbawione sensu, gdyż efekt taki sam lub nawet lepszy⁵⁹ można byłoby osiągnąć zastrzegając ograniczenie zbywalności praw udziałowych zamiast w umowie (statucie) spółki, to w „zwykłej” umowie zobowiązującej wraz z zabezpieczeniem w postaci kary umownej w odpowiedniej wysokości. W końcu należy zauważyć, że przepisy regulujące spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością nie zawierają odpowiednika art. 338 k.s.h., a mimo to możliwość ograniczania zbywalności udziałów na mocy umów innych niż umowa spółki nie budzi wątpliwości, gdyż uważa się je za dopuszczalne umowy zobowiązujące, o których mowa w art. 57 § 2 k.c. Patrząc na omawiane zagadnienie celowościowo oraz systemowo, nie wydaje się, aby na gruncie spółki akcyjnej istniały racjonalne powody – oprócz niefortunnego i przez to wprowadzającego w błąd sformułowania art. 338 § 2 k.s.h., w którym mowa o „ograniczeniu rozporządzania” zamiast „zobowiązaniu do nierozporządzania” – dla których pozastatutowym („prywatnym”) umowom akcjonariuszy miałby być przypisany odmienny charakter niż analogicznym umowom wspólników spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.

4. WNIOSKI I POSTULAT *DE LEGE FERENDA*

W wyniku zastosowania wykładni funkcjonalnej, modyfikującej wnioski wynikające z wykładni językowej, uprawnione jest przyjęcie, że art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. – jako wyjątki od art. 57 § 1 k.c. – pozwalają na zastrzeżenie dodatkowych przesłanek ograniczających skuteczne rozporządzenie prawami udziałowymi, podczas gdy ograniczenie rozporządzania z art. 338 § 2 k.s.h. jest wyrazem dozwolonego w art. 57 § 2 k.c. zobowiązania do niedokonywania oznaczonych rozporządzeń prawem. W doktrynie i orzecznictwie dopuszcza się przypisanie różnego znaczenia analogicznie brzmiącym wyrażeniom w wyjątkowych

⁵⁸ W stosunku do akcji imiennych zastosowanie znajduje sankcja wynikająca z art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h., niezależnie od wyniku wykładni art. 337 § 2.

⁵⁹ Chociażby ze względu na większą łatwość i swobodę zmiany postanowień umowy niebędącej umową (statutem) spółki.

sytuacjach, w których poprzestanie na językowej wykładni mogłoby doprowadzić do „rażąco niesprawiedliwych lub irracjonalnych konsekwencji, gdy przemawiają za tym szczególnie ważne racje prawne, społeczne, ekonomiczne lub moralne”⁶⁰. Z taką sytuacją mamy do czynienia w analizowanym przypadku. Stąd, czynności zdziałane z naruszeniem prawa pierwokupu lub pierwszeństwa zastrzeżonego na podstawie art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. dotknięte są sankcją bezskuteczności zawieszanej wobec wszystkich podmiotów, których one dotyczą, z możliwością ich ewentualnego potwierdzenia, np. przez zrzeczenie się omawianych praw. Sankcję bezskuteczności zawieszanej można wywodzić w tym przypadku z analogicznego zastosowania art. 63 § 1 k.c. do prawa pierwszeństwa lub pierwokupu praw udziałowych. Natomiast ograniczenia zastrzeżone poza umową (statutem) spółki są wiążące tylko w sferze zobowiązaniowej i nie dotyczą skutku rozporządzającego, a zatem czynności dokonane z ich naruszeniem są ważne i skuteczne.

Konieczność dokonywania przedstawionych powyżej skomplikowanych zabiegów interpretacyjnych celem ustalenia charakteru i skutków naruszenia prawa pierwszeństwa lub pierwokupu zastrzeżonego na podstawie przepisów art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. oraz art. 338 § 2 k.s.h. mogłaby zostać wyeliminowana przez odpowiednią interwencję ustawodawcy. Poprzeć zatem należy postulat *de lege ferenda* zgłoszony przez A. S. Szlęzaka⁶¹, zakładający znowelizowanie art. 338 k.s.h. przez zastąpienie wyrażenia „ograniczenia rozporządzania”, o których obecnie stanowi ten przepis, sformułowaniem „zobowiązanie do nierozporządzania”. Różnicując językowe brzmienie przepisów stanowiących o ograniczeniach zawartych w umowie (statucie) spółki i zobowiązaniach do nierozporządzania ustanowionych poza aktem korporacyjnym spółki, ustawodawca potwierdziłby, że prawo pierwokupu lub prawo pierwszeństwa zastrzeżone poza umową (statutem) spółki są przykładami zobowiązań dozwolonych na mocy art. 57 § 2 k.c. i mają odmienny charakter od praw tych zastrzeżonych w akcie korporacyjnym spółki zgodnie z art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h., gdzie są wyjątkami od zasady wyrażonej w art. 57 § 1 k.c. Co prawda, takie określenie charakteru omawianych praw jest możliwe także *de lege lata*, jednak konieczne do tego jest dokonywanie zaprezentowanej w pkt 3.4 niniejszego artykułu wykładni funkcjonalnej, zaś po postulowanej nowelizacji analogiczne wnioski wynikałyby wprost z wykładni językowej. Postulowana zmiana przyczyniłaby się więc do ograniczenia rozbieżności w rozumieniu omawianych przepisów, co z kolei byłoby pożądane z punktu widzenia pewności obrotu gospodarczego. Takie wyklarowanie charakteru omawianych przepisów potwierdziłoby więc prawidłowość przypisania skutecznej wobec osób trzecich sankcji bezskuteczności zawieszanej czyn-

⁶⁰ Tak: uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2003 r., III CZP 8/03, LEX nr 77172. Por. także A. S. Szlęzak, *Kilka uwag...*, oraz powołane tam orzecznictwo i poglądy doktryny; zob. także Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 70.

⁶¹ A. S. Szlęzak, *Kilka uwag...*

ności zbycia praw udziałowych dokonanej z naruszeniem prawa pierwokupu lub pierwszeństwa zastrzeżonego w umowie (statucie) spółki.

BIBLIOGRAFIA

- Frąckowiak J., *Komentarz do art. 338*, (w:) W. Pyziół (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, LEX/el. 2008
- Gasiński Ł., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 sierpnia 2014 r., VI ACa 1673/13 [Z problematyki umownego ograniczenia zbywalności akcji]*, LEX/el. 2015
- Gasiński Ł., *Granice swobody kształtowania treści statutu spółki akcyjnej*, Warszawa 2014
- Górecki J., *Umowne (statutowe) pierwszeństwo nabycia*, „Rejent” 2009, nr 2
- Górecki J., *Umowne prawo pierwokupu*, Kraków 2000
- Gutowski M., *Bezskuteczność czynności prawnej*, Legalis/el. 2017
- Gutowski M., *Glosa do wyroku SN z dnia 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00, „Palestra”* 2005, nr 3–4
- Gutowski M., *Komentarz do art. 59*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Legalis/el. 2018
- Kidyba A., *Komentarz do art. 182*, (w:) *Komentarz aktualizowany do art. 1–300 Kodeksu spółek handlowych*, LEX/el. 2018
- Kidyba A., *Komentarz do art. 338*, (w:) *Komentarz aktualizowany do art. 301–633 Kodeksu spółek handlowych*, LEX/el. 2018
- Kwaśnicki R. L., Oplustil K., *Prawo pierwszeństwa nabycia udziałów (akcji) w umowie (statucie) spółki kapitałowej*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 18
- Machnikowski P., *Cywilne prawo – czynności prawne – umowne prawo pierwokupu – zastosowanie art. 59 k.c. do ochrony prawa pierwokupu: wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna SN z dnia 10 października 2008 r., II CSK 221/08. Glosa*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2010, nr 1
- Malarewicz-Jakubów A., *Pierwszeństwo nabycia udziałów i akcji a prawo pierwokupu w świetle kodeksu cywilnego*, (w:) T. Mróz, M. Stec (red.), *Instytucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*, LEX/el. 2012
- Matuszczak M., *Prawo pierwszeństwa pochodnego nabycia praw udziałowych w spółkach kapitałowych*, LEX/el. 2013
- Mularski K., *Komentarz do art. 599*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088*, Warszawa 2016
- Nowacki A., *Komentarz do art. 182*, w: A. Nowacki, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Tom I. Komentarz. Art. 151–226 KSH*, Warszawa 2018
- Opalski A., *Komentarz do art. 182*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIA. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz. Art. 151–226*, Legalis/el. 2018
- Opalski A., *Komentarz do art. 337*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIA. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, Legalis/el. 2016

- Opalski A., *Komentarz do art. 338*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIA. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, Legalis/el. 2016
- Pabis R., *Komentarz do art. 182*, (w:) J. Bieniai i in., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis/el. 2019
- Popiołek W., *Komentarz do art. 337*, (w:) J. Strzępka (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis/el. 2015
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013
- Rodzinkiewicz M., *Komentarz do art. 338*, (w:) *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, LEX/el. 2018
- Safjan M., *Komentarz do art. 599*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Legalis/el. 2018
- Siemiątkowski T., Potrzeszcz R., *Komentarz do art. 337*, (w:) T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tytuł III. Spółki kapitałowe. Dział II. Spółka akcyjna*, LEX/el. 2012
- Sobolewski P., *Komentarz do art. 59*, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2018
- Sołtysiński S., Mataczyński M., *Komentarz do art. 337*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tom 3. Spółka akcyjna. Komentarz do artykułów 301–490*, Legalis/el. 2013
- Sołtysiński S., Mataczyński M., *Komentarz do art. 338*, (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tom 3. Spółka akcyjna. Komentarz do artykułów 301–490*, Legalis/el. 2013
- Stanik M., *Komentarz do art. 182*, (w:) Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis/el. 2018
- Suliński G., *Skutki naruszenia umownego (statutowego) ograniczenia rozporządzenia udziałami lub akcjami*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 8
- Szłęczak A. S., *Głosa do wyroku SN z dnia 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, nr 7–8
- Szłęczak A. S., *Kilka uwag o ograniczeniach w rozporządzaniu udziałami/akcjami*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 10
- Turecka B., *Prawo pierwszeństwa i prawo pierwokupu praw udziałowych w spółce kapitałowej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 3
- Wiśniewski A. W., *Komentarz do art. 304*, (w:) A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIA. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, Legalis/el. 2016

THE LEGAL CONSEQUENCES OF THE BREACH OF PRE-EMPTIVE RIGHT OR RIGHT OF FIRST REFUSAL ON TRANSFER OF SHARES

Summary

Determination of the legal consequences of transfer of shares performed with violation of the pre-emptive right or right of first refusal raises serious controversy in Polish jurisprudence and legal doctrine. This article concludes that if these kind of restrictions on transferability of shares are stipulated in the articles of association or statute of the company, their breach results in suspended ineffectiveness of such action against third parties. On the other hand, violation of the pre-emptive right or right of first refusal provided outside the company's corporate act effects, in principle, in the *inter partes* consequences in the form of liability for damages. The complexity of the interpretation of relevant norms concerning the subject matter requires raising *de lege ferenda* postulate, the purpose of which is to facilitate the determination of the nature of pre-emptive right or right of first refusal on transfer of shares and the consequences of their infringement.

KEYWORDS

pre-emptive right, right of first refusal, infringement, suspended ineffectiveness, restrictions on transferability of shares

SŁOWA KLUCZOWE

prawo pierwokupu, prawo pierwszeństwa, naruszenie, bezskuteczność zawieszona, ograniczenia zbywalności praw udziałowych